

3. Баронін А. С. Психологічний профіль вбивць : посіб. з кримін. психол. та криміналістики / Анатолій Станіславович Баронін. – К. : Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2001. – 176 с.
4. Еникеев М. И. Юридическая психология : учеб. для вузов / Марат Исхакович Еникеев. – М.: НОРМА (Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М), 2000. – 517 с.
5. Зелинский А. Ф. Криминальная психология : науч.-практ. пособие / Анатолий Феофанович Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – С. 240.
6. Китаев Н. Н., Китаева В. Н. Экспертные психологические исследования в уголовном процессе [Текст] : монография / Н. Н. Китаев, В. Н. Китаева. – Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2002. – 432 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1/ О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
8. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: Монографія.- Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 208 с.
9. Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей моделювання // Вибрані твори / Валерій Юрійович Шепітько. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2010. – С. С. 548 – 556.

УДК 343.985;343.13

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ КІЛЬКОХ РАНІШЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ

Поліванова І. О.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: розглянуті відмінності одночасного допиту кількох раніше допитаних осіб від звичайного допиту. У зв'язку з цим проаналізовані зміни в КПК України, що стосуються проведення одночасного допиту. Сформульовані положення, які відображають специфічність завдань даної слідчої дії і впливають на її підготовку і проведення. На цій основі визначені особливості підготовчих заходів при прийнятті рішення про проведення одночасного допиту.

Ключові слова: одночасний допит, істотні розбіжності, неправдиві показання, міжособистісний конфлікт, психологічний вплив.

Аннотация: рассмотрены различия одновременного допроса нескольких ранее допрошенных лиц от обычного допроса. В связи с этим проанализированы изменения в УПК Украины, касающиеся проведения одновременного допроса. Сформулированы положения, отражающие специфичность задач данного следственного действия и влияющие на ее подготовку и проведение. На этой основе определены особенности подготовительных мероприятий при принятии решения о проведении одновременного допроса.

Ключевые слова: одновременный допрос, существенные различия, ложные показания, межличностный конфликт, психологическое воздействие.

Annotation: the differences of simultaneous interrogation of several previously interrogated persons from the usual interrogation are considered. In this regard, changes were made to the CPC of Ukraine regarding the conduct of simultaneous interrogation. Formulated provisions that reflect the specificity of the tasks of this investigative action and affect its preparation and conduct. On this basis, the peculiarities of the preparatory measures are determined at the decision to conduct simultaneous interrogation.

Key words: simultaneous interrogation, significant differences, false testimony, interpersonal conflict, psychological influence.

Аналіз слідчо-судової практики і наукових публікацій показує, що одночасний допит кількох (двох чи більше) раніше допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України) є однією з найскладніших слідчих дій, при проведенні якої, як видається, допускається низка помилок, пов'язаних з тлумаченням її сутності та підготовкою. Обумовлено це, на наш погляд, як новелами в процесуальній регламентації (недостатньо чіткої) даного способу отримання доказів в КПК України 2012 р., так і недостатністю знань слідчого в умовах викладення в спеціальній літературі досить суперечливих рекомендацій. В результаті формується уявлення про дану слідчу дію як звичайний різновид допиту, метою якого є «закріплення» раніше отриманих показань. Це спотворене (неадекватне) поняття слідчої дії тягне за собою зайві витрати сил і часу на її підготовку і проведення, в результаті чого не тільки не досягається поставлена мета, але й може бути погіршена судова перспектива кримінального провадження в цілому.

Потрібно зазначити, що питання підготовки і проведення одночасного допиту двох раніше допитаних осіб (очної ставки) в минулому досить глибоко досліджувалися відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України

1960 р. Більшість із сформульованих положень не втратили свою актуальність і в дійсний час, але вимагають певної корекції з урахуванням оновлення сучасного кримінального процесуального законодавства України. Зокрема, це стосується визначення підготовчих заходів при прийнятті рішення щодо проведення одночасного допиту кількох раніше вже допитаних осіб, що і складає мету даної статті.

По-перше, потрібно відзначити, що одночасний допит кількох вже допитаних осіб не є звичайним продовженням раніше проведених допитів учасників кримінального провадження (потерпілого, свідків, підозрюваного). У зв'язку із цим потрібно звернути увагу, що на відміну від звичайного допиту проведення одночасного допиту раніше вже допитаних осіб є правом слідчого (прокурора), а не його обов'язком. Тобто рішення про його проведення (чи не проведення) віддано на розсуд слідчого, який повинен встановити його доцільність з урахування тієї слідчої ситуації, яка склалася на певний момент досудового розслідування з урахуванням всіх його процесуальних і тактичних нюансів.

По-друге, якщо в КПК України 1960 р. мета очної ставки визначалася як «з'ясування обставин справи» при виявленні суперечностей в показаннях раніше допитаних осіб (статті 172, 173), то в чинному КПК України ця мета визначається як «з'ясування причин розбіжностей» у їхніх показаннях (ч. 9 ст. 224). На перший погляд, це є незначними змінами в редакції процесуальних норм, але видається, що все таки це є просуванням до визначення більш точної мети даної слідчої дії, що важливо для розуміння її призначення.

Дослідник проблематики проведення одночасного допиту кількох раніше вже допитаних осіб С. Ю. Карпушин зазначає, що дана слідча дія поряд з загальними завданнями доказування покликана вирішувати спеціальні завдання за особливої її організації і тактики проведення:

- з'ясування причин розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб та їх усунення;
- викриття одного з допитаних в умисному чи помилковому наданні неправдивих показань;
- посилення тактико-психологічного впливу на несумлінного учасника слідчої (розшукової) дії з метою схилення його до надання правдивих показань;
- зміцнення вольових якостей і позиції сумлінного учасника (учасників) одночасного допиту;
- виявлення та встановлення нових обставин розслідуваної події;
- додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних;
- мінімізація тактичних ризиків, які полягають в унеможливленні неправомірного психологічного впливу на учасника (учасників), зміни показань добросовісних (правдивих) учасників, розголошення таємниці слідства тощо [1, с. 240].

З наведеним положенням можна погодитися, але з однією умовою – серед спеціальних завдань одночасного допиту кількох раніше вже допитаних осіб обов'язково потрібно виділяти головне і похідні завдання. Видається, що головним завданням одночасного допиту кількох вже допитаних осіб виступає з'ясування причини розбіжностей в показаннях і викриття неправди в показаннях певної особи.

У цьому зв'язку варто пригадати й історію появи в кримінальному процесі цієї слідчої дії, яка іменувалася очною ставкою. Своім корінням вона сягає в стародавні часи, коли супротивні сторони (вже допитані учасники) ставилися «очі на очі» і доводили перед судом свою правоту [2, с. 80]. При цьому судом для встановлення правоти того чи іншого учасника використовувався фактор присутності – безпосередній психологічний вплив протилежної сторони. Тобто в основу очної ставки покладалося використання психологічних механізмів впливу на недобросовісну сторону під час спілкування віч-на-віч.

Сучасні фахівці в галузі юридичної психології виходять з того, що очна ставка як різновид допиту є специфічним психічним спілкуванням, під час якого вже на початку складаються конфліктні стосунки і висока емоційна напруженість [3, с. 428; 4, с. 234]. Як відзначає соціолог Л. Е. Орбан-Лембрик, у процесі спілкування людей між собою можуть виникати часткові суперечності, а може виявлятися й антагонізм позицій, породжений наявністю в них взаємно заперечливих цінностей, цілей і мотивів. Тоді стосунки ускладнюються до такої міри, яка набуває характеру міжособистісного конфлікту. У таких конфліктах може бути висока ціна – вони можуть тягнути за собою розмаїття негативних емоцій, стресів, переживань і розчарувань, що може привести до зміни системи стосунків і цінностей [5, с. 515].

Видається, що в основу одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб закладено саме використання міжособистісного конфлікту і пов'язаних з ним емоційних переживань для викриття неправдивих показань несумлінної особи. І ці емоційні переживання найбільш сильні, коли особа, яка оцінює показання (контрагент несумлінного учасника допиту), входить до кола його знайомих і її оцінки важливі у їхньому найближчому середовищі. Саме це робить такий допит гостро конфліктним, в якому слідчий намагається використати конфлікт між певними особами для викриття неправдивості одного з учасників допиту і встановлення істини в кінцевому підсумку. Такі конфліктні відносини у кримінальному провадженні найчастіше складаються у таких конфігураціях: «потерпілий – підозрюваний», «свідок – підозрюваний», «підозрюваний, який обрав співробітництво з слідством – підозрюваний, який заявив на минулому допиті захисну «легенду» своєї поведінки».

Але потрібно зважати на ту обставину, що під час одночасного допиту раніше допитаних осіб результат може бути протилежним – недобросовісний (неправдивий) учасник може виявитися психологічно сильнішим, а відтак і впливовішим. В цьому випадку є ймовірність того, що він негативно вплине на добросовісного учасника і той змінить свої показання, пристосувавши їх під неправдиві показання (відомо, що значна частина свідків і потерпілих змінюють свої показання на протязі кримінального провадження). Відтак, рішення про проведення даної слідчої дії повинно спиратися на низку підготовчих дій, які б гарантували від настання негативних наслідків, які можуть суттєво погіршити слідчу ситуацію, а часто і судову перспективу справи. В цьому відношенні недостатньо спиратися на загальні рекомендації підготовки звичайного допиту. Так, Ю. А. Чаплинська рекомендує наступні підготовчі заходи: 1) вивчення матеріалів кримінального провадження; 2) прийняття рішення про проведення одночасного

допиту; 3) визначення часу і місця проведення одночасного допиту; 4) встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню; 5) проведення додаткового допиту; 6) визначення осіб, між якими буде проведений одночасний допит, та черговості їх допиту; 7) добір учасників для проведення одночасного допиту; 8) психологічна підготовка учасників одночасного допиту; 9) визначення та підготовка технічних засобів фіксації одночасного допиту; 10) складання плану проведення одночасного допиту [6, с. 550-553]. При всій наявній інформативності наведених рекомендацій неважко помітити, що вони ґрунтуються на загальних засадах проведення допитів. Але ж у звичайного допиту і одночасного допиту раніше допитаних осіб різні цілі. Тому, на наш же погляд, акцент потрібно робити саме на особливостях одночасного допиту, які б відображали його психологічний механізм і орієнтували б слідчого у визначенні доцільності чи недоцільності його проведення у конкретній слідчій ситуації.

Видається, що проведення одночасного допиту раніше вже допитаних осіб орієнтовано на певну ситуацію, яка включає в себе кілька специфічних чинників, пов'язаних з отриманням показань. У зв'язку із цим не можна погодитися, що ця слідча дія є найбільш розповсюдженою та ефективною [6, с. 548]. Скоріше навпаки – одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб не є такою вже популярною і результативною слідчою дією, що пояснюється складністю її підготовки та розповсюдженими помилками, які допускаються при цьому. Тому підготовка до проведення вказаної слідчої дії повинна бути спрямована на виявлення (а часто і створення) сприятливих умов для її проведення. При відсутності ж цих умов немає й сенсу для її проведення, вона є недоцільною, а іноді й шкідливою для перспектив слідства. Таким чином можна стверджувати, що приймаючи рішення, слідчий зобов'язаний подумати, чи своєчасно і доцільно проведення одночасного допиту, чи є для цього належні умови.

Аналіз проблематики проведення одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб показує, що результативною ця слідча дія буде тільки при здійсненні наступних підготовчих заходів, які можуть бути сформульовані у вигляді тактичних завдань розслідування і засобів їх вирішення.

1. *Встановлення розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб, які мають суттєве значення у кримінальному провадженні.* Досягається це проведенням ретельного аналізу протоколів проведених допитів. І це повинні бути не якісь дрібні суперечності чи неспівпадання (вони завжди існують в показаннях різних людей про одні і ті ж обставини), а такі розбіжності, які істотно впливають на прийняття слідчим певних тактичних чи процесуальних рішень (наприклад, визначення подальшого напрямку досудового розслідування, здійснення затримання особи тощо). При цьому важливо проаналізувати, чи не можна усунути ці розбіжності іншими засобами окрім проведення одночасного допиту. У літературі цілком обґрунтовано підкреслюється, що далеко не кожна суперечність в показаннях вимагає проведення очної ставки, так як вельми серйозні розбіжності можуть бути усунені повторним допитом та іншими засобами, які часом більш надійно встановлюють причину їх виникнення, і вносять необхідні корективи в раніше надані показання [7, с. 218].

2. *Встановлення ознак неправдивості показань однієї особи і достовірності показань інших допитаних осіб, між якими виявлені розбіжності.* Це досить складне завдання, але воно є вирішуваним і передбачає перевірку показань не тільки шляхом їх порівняння між собою, але й шляхом співставлення з результатами інших слідчих дій (огляду місця події, речей і документів, експертиз, негласних слідчо-розшукових дій) з врахуванням наявної інформації про особистість допитаних учасників кримінального провадження.

3. *Вивчення особистостей людей, в показаннях яких виявлені істотні розбіжності, з метою визначення осіб, які будуть приймати участь в одночасному допиті.* Метою даного підготовчого заходу є виявлення з числа вже допитаних осіб, тих які мають налаштованість на допомогу слідству і мають вольові якості, що дозволять вплинути на недобросовісну особу. Добросовісний учасник одночасного допиту повинен володіти здатністю перекопати неправдиву особу в своїй правоті (аргументами, емоціями) в умовах міжособистісного конфлікту при контакті вічна-віч. Як правило, така особа входить до числа знайомих недобросовісного учасника допиту і користується певною впливовістю серед їх сумісного оточення.

4. *Проведення психологічної підготовки визначених добросовісних учасників майбутнього одночасного допиту.* Вона здійснюється шляхом попередніх бесід з добросовісними учасниками одночасного допиту і її мета полягає в роз'ясненні сутності даної слідчої дії та їх ролі в ній, а також в підтриманні їхньої активної позиції і рішучості. Зокрема, завданням при цьому може бути нейтралізація можливих побоювань (страху) того чи іншого учасника, приведення його у такий психологічний стан, який забезпечує відчуття ним своєї правоти і рішучості її відстоювати. Така моральна підтримка потерпілих і свідків з боку слідчого при підготовці одночасного допиту кількох раніше вже допитаних осіб важить багато.

5. *Визначення порядку проведення одночасного допиту кількох раніше допитаних осіб.* Формально такий допит полягає у почерговій пропозиції дати показання щодо одних і тих же обставин розслідуваної події раніше допитаним учасникам, між якими були виявлені істотні розбіжності. Слідчий заздалегідь знає точки зору по спірних обставинах учасників з показань, отриманих від них при первинному їх допиті. Тому ключовим тут є питання про черговість допиту з огляду на поставлену мету.

За загальним правилом, рекомендується ставити питання спочатку тому, хто, на думку слідчого, дає правдиві свідчення, щоб ця особа не піддавалася впливу того, хто дає неправдиві показання. Але з цього правила можуть бути винятки, наприклад, якщо недобросовісним учасником виступає підозрюваний, який залучив у відповідності з ч. 9 ст. 224 КПК України свого захисника – кваліфікованого юриста. В цій ситуації правдивий учасник допиту може перетворитися в суб'єкта, який не викриває, а виправдовується, відстоюючи свою правоту при відповіді на запитання адвоката протилежної сторони. Тому в прогнозованих подібних ситуаціях, на наш погляд, потрібно першим допитувати недобросовісного учасника. У всякому разі слідчому потрібно досконало продумувати порядок проведення одночасного допиту з врахуванням всіх процесуальних і тактичних нюансів конкретної слідчої ситуації.

6. *Визначення часу проведення одночасного допиту.* Ця підготовча дія може тлумачитися по-різному. Так, Ю. А. Чаплинська розглядає її через призму раптовості проведення одночасного допиту, маючи на увазі недопустимість зволікання. Вказаний автор робить однозначний висновок, що чим більше часу минає з моменту виникнення необхідності проведення даної слідчої дії, тим меншою є її результативність [6, с. 550-551]. Видається, що тут більше підходить термін не «раптовість», а «своєчасність». А вже після виявлення розбіжностей в показаннях потрібно провести низку підготовчих дій, переконатися в наявності сприятливих умов для проведення одночасного допиту (може скластися ситуація, коли його проведення є взагалі недоцільним).

На наш погляд, слідчому потрібно обирати такий час проведення одночасного допиту, щоб він не був передчасним або запізнлим. Передчасний допит може взагалі не дати позитивного результату і навіть опинитися шкідливим і погіршити ситуацію. Запізнлий допит також може не привести до бажаних результатів, оскільки слідчий прогавив найбільш сприятливий для його проведення час (наприклад, коли підозрюваному вже стали відомі показання потерпілих, свідків або інших підозрюваних, і він з цього вже зробив відповідні висновки і перебудував свою позицію). В цьому випадку втрачається взагалі сенс у проведенні даної слідчої дії.

7. *Прогнозування можливих ситуацій, які можуть скластися в процесі проведення одночасного допиту, і підготовка відповідних запитань та інших заходів реагування (складання плану).* Цей підготовчий захід передбачає використання такого методу, який отримав найменування криміналістичного прогнозування (в даному випадку щодо можливої поведінки учасників кримінального провадження) [8, с. 43-44]. Його мета полягає у передбаченні можливих ускладнень під час одночасного допиту, пов'язаних з поведінкою його учасників, та визначенні заходів їх подолання.

Наприклад, недобросовісний учасник допиту (підозрюваний у вчиненні тяжкого злочину), вислухавши показання іншого підозрюваного, який згодився співробітничати з слідством (потерпілого, свідка), може заявити: «Те, що ти зараз сказав, суцільний наклеп. Ти що, забув про свою жінку і дітей? Скажи краще правду». Така прихована погроза може вплинути на добросовісного учасника і він може змінити свої раніше надані свідчення. Щоб цього не сталося слідчому потрібно заздалегідь не тільки самому передбачити і проаналізувати таку ситуацію, але й ознайомити з можливістю її настання й добросовісних учасників одночасного допиту, рекомендувавши певну лінію їх поведінки і відповідні заходи реагування з свого боку.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що одночасний допит кількох раніше допитаних осіб є унікальним різновидом допиту, проводити який доцільно тільки при наявності певних умов. Тому на нього не можна механічно переносити загальні правила допиту, зокрема підготовчі заходи. Специфічні цілі одночасного допиту обумовлюють й особливості його підготовки. Підготовчі заходи до проведення одночасного допиту кількох раніше допитаних осіб тісно пов'язані з тактичними прийомами проведення даної слідчої дії, які потребують окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпушин С. Ю. Проведення одночасного допиту у кримінальному провадженні / С. Ю. Карпушин // *Право і суспільство*. – 2015. – № 5.2. – С. 238-243.
2. Быховский И.Е. Происхождение и развитие института следственных действий / И.Е. Быховский // *Вопросы совершенствования предварительного следствия*. Вып. 6. – Ленинград, 1980. – С. 79–81.
3. Романов В.В. Юридическая психология: учебник / В.В. Романов. – М.: Юристъ, 1998. – 488 с.
4. Юридична психологія: підручник / Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін.: заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. – Вид. 2-е, доопр. та доп. – К.: КНТ, 2008. – 352 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: У 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Либідь, 2004. – 576 с.
6. Чаплинська Ю. А. Одночасний допит двох раніше допитаних осіб (організаційний аспект) / Ю. А. Чаплинська // *Науковий вісник Дніпропетровського ун-ту внутр. справ*. – 2013. – № 1. – С. 548–555.
7. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / А.Р. Ратинов. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 352 с.
8. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.]; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малайрової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 384 с.